

שרה-לאה נבנצאל

שימוש בתבניות חזותיות להוראת יחידת הבקיאות בתנ"ך

בגליון האחרון של "שמעתין" (136) התפרסם מאמרו של הרב שמעון מויאל שייטת התבניות בהוראת גמרא, בה הודגמו תבניות חזותיות לארגון והעברת מידע לתלמידים בלימודי גמרא. במאמר להלן ברצוני להראות שימושים שונים לשיטת התבניות גם בהוראת יחידת הבקיאות בתנ"ך בכיתות י'.

א. הבעיות העומדות בפני המורה לבקיאות

1. **היקף החומר:** היקף החומר שהמורה אמור "לכסות" עם כיתתו הוא רב (מעל ל-180 פרקים), ומספר השעות הקטן המוקצב בכיתה אינו יכול להספיק להוראתו בצורה פרונטלית רגילה. לכן, המורה צריך למצוא דרכים שיאפשרו לו להספיק הרבה חומר בכיתה, וגם יקנו לתלמידים כלים ללימוד עצמי של פרקים רבים אחרים עליהם הם ייבחנו בבגרות ללא לימוד בכיתה. כלים אלו צריכים להתאים למקסימום סגנונות לימוד של התלמידים.

2. **צפיית סותרות של התלמידים:** התלמידים הטובים מזלזלים בלימודי הבקיאות כי "הם יודעים לקרוא", ונראה להם שאין שום תועלת במורה כדי ללמוד פרקים סיפוריים (בייחוד אם המורה רק "מספר במילים שלו" את תוכן הפרקים). לעומתם, התלמידים החלשים מרגישים מאויימים מהיקף החומר ומהדרשה ללימוד עצמי, ולכן הם דווקא רוצים שהמורה ילמד באופן פרונטלי כמה שיותר פרקים, ושיפשוט עבורם את התוכן. בין דרישות סותרות אלו ניצב המורה.

3. **יחידות בעלות אופי הלכתי:** בעיה מיוחדת של הוראה נוצרת בפרקים ההלכתיים של החומר בתורה. החומר כולל מספר פרקים הלכתיים¹, בהם צריך לנקוט בשיטות הוראה אחרות מאשר בחלק הסיפורי. הבעיה המרכזית היא שיהיה זה מסוכן לתת לתלמידים לקרוא ולנסות להבין לבד כאשר יש חשש להבנה הלכתית שגויה², ולכן יש צורך ללמד בכיתה, בשילוב רש"י, את הפרקים ההלכתיים, אך מצד

1. שמת י"ב, כ"ז כ"א, כ"ב כ"ג ובמדבר ה"ז ו"ט; ט"ז; י"ח; י"ט; ל"ג ל"ה.

2. למשל: יואם שלש אלה לא יעשה להי, שההבנה הפשוטה של הקורא השטחי היא שמדובר בשלושת הפריטים שהופיעו בפסוק הקודם - שאר, כסות ועונה, וזו כמוהו הבנה מוטעית, שהרי היא כבר אשת איש ולא יעלה על הדעת לצאת מבעלה "חינם אין כסף" (ראה רש"י על פסוק יא).

שני - מדובר בשיעורי בקיאות ולא בשיעורי תושביע, והזמן דוחק³.

ב. גיוון שיטות ההוראה לפתרון

כדי להתמודד עם קשיי ההוראה הייחודיים למקצוע הבקיאות, אחד הפתרונות האפשריים הוא - **גיוון שיטות ההוראה** בכיתה והקניית כלים ללימוד עצמי בבית. במאמר זה אנסה להדגים דרך אחת אפשרית: **שימוש בתבניות חזותיות**⁴. נצביע עתה על האופנים בהם שיטת התבניות החזותיות עוזרת להתמודד עם הקשיים שנמנו לעיל, ונדגים מספר שימושים של השיטה.

1. כאשר אנו חושבים על כלים ללימוד עצמי, אנו נוטים לחשוב רק על שיטות לסיכום וארגון חומר באופן מילולי. ברם, בכך אנו מתעלמים מעובדה חשובה: בכיתה לומדים לרוב יותר משלושים תלמידים שונים, בעלי אופני קליטה שונים (קריאה, שמיעה, כתיבה, דפוסים חזותיים), ולכן אין זה הוגן להקנות לתלמידים רק שיטות סיכום וארגון המתאימות לתלמידים הקולטים דרך קריאה ומילים. כדי להקנות למקסימום תלמידים כלים ללימוד עצמי, יש ללמד את התלמידים **שיטות מגוונות לסיכום וארגון חומר**, באופן שכל תלמיד יוכל לבחור את השיטה הנוחה לו והמתאימה ליכולותיו. לכן, הקניית תבניות חזותיות לסיכום וארגון חומר עושה שירות חשוב לתלמידים רבים שלא יוכלו להפיק את מלוא התועלת מהשיטות הרגילות.

2. כאשר המורה מגוון את שיטות ההוראה בכיתה, ולא רק מעביר בסגנון הרצאה - שתי אוכלוסיות התלמידים מרוויחות: התלמידים החוקים מגלים עניין בלימוד (בהיותו שונה ומעניין), והתלמידים החלשים - שחלק מהם קולטים טוב יותר דרך דפוסים חזותיים מאשר דרך שמיעה - מקבלים את הפרק מעובד כפי שרצו, ולא בדרך משעממת⁵.

3. יש להעיר כי בבחינת הברגות יש בחירה של 3 מתוך 5 בחלק של שאלות תורה, ורק שאלה אחת מתייחסת לפרשת משפטים. לכן, המפקח הרב יששכר גואלמן ממליץ למורים של כיתות מתקשות לוותר לחלוטין על הוראת פרשת משפטים. אמנם המורה מגביל בכך את בחירת התלמידים ל-3 מתוך 4, אך הוא "מרוויח" שעות הוראה רבות אותם נהג להקדיש לפרשת משפטים, ושבוטפו של דבר רק גרמו תסכול לתלמידים, תמורת "ירווח" קטן של שאלה אחת.

4. כמובן שישנן זרכים רבות לגוון את ההוראה ולהתמודד עם הקשיים הנייל. בעזרת ה', מקווה אני לפרט במאמרים נוספים שיטות מגוונות אחרות שעזרו לתלמידותי ללמוד את מקצוע הבקיאות, ומקווה שכן יעשו מורי בקיאות אחרים.

5. השימוש בתרשימים מאפשר למורה פנייה לסוגים רבים יותר של תלמידים גם במהלך השיעור. כאשר המורה והתלמידים קוראים את היחידה (קריאה), מסבירים אותה בעיף (שמיעה), תוך רישום המידע על הלוח ובמחברות בצורה מתומצנת (כתיבה), ומקבלים לבסוף תוצר חזותי (קליטה חזותית), הרי שהמורה הצליח כאותה יחידת זמן להעביר את המסר לארבע קבוצות הלומדים בכיתתו.

3. בפרקים ההלכתיים, בהם יש צורך בארגון פרטים רבים ברמת בקיאות, תבניות חזותיות יעילות במיוחד. באופן הזה, התלמיד רואה בסוף הלימוד את כל אוסף הפרטים באופן הגיוני ומובנה, כך שיקל עליו לזכור גם בעתיד.

4. ברגע שהשיעור הוא מגוון, התלמידים נהנים יותר, מסתקרנים יותר, מפנימים את החומר יותר ואוהבים יותר את הלימוד. על כן, ראוי לגוון ולא להיצמד לשיטה אחת למרות כל היתרונות של שיטה זו או אחרת (כולל שיטת התבניות).

1. תבנית חזותית ביחידה הלכתית

כאשר מורה מותכנן שיעור בבקיאות, אחת השיטות שעומדות בפניו היא התבניות החזותיות. שיטה זו מתאימה הן ליחידות הלכתיות והן ליחידות סיפוריות - אך באופנים שונים של שרטוט, כפי שיודגם להלן. התרשים ניתן לתלמידים בתחילת השיעור⁶, כאשר הוא מושלם חלקית או ריק לחלוטין⁷, ובסוף השיעור התלמיד מחזיק בידו סיכום ממצה של תהליך הלמידה שהיה בשיעור.

דוגמה לתבנית חזותית ביחידה הלכתית מוגבלת היא התרשים הבא העוסק ביחידת העבד העברי (שמות פרק כ"א, א-ו). תרשים הזרימה מחולק מבחינה חזותית לאזורים שונים. בשורת הפתיחה⁸ התלמיד רואה את תנאי העסקתו של העבד: מדוע נמכר לעבד, ולכמה זמן. בהמשך, תרשים הזרימה מתפצל לשתי אפשרויות מרכזיות - העבד בעל משפחה, או העבד כרווק⁹. אם העבד הוא בעל משפחה, יש לכך שתי השלכות - לגבי משפחתו היהודית ולגבי האפשרות לנישואין עם כנענית. אם נישא לכנענית, יש שוב שתי אפשרויות - האם ישתחרר בסוף תקופת העבדות או שיבקש להשאר. אם יבחר להשאר - תהליך רצמת הארון מפורט בתרשים. באופן זה, אנו כוללים בתרשים את כל פרטי החלכה העיקריים הנחוצים לתלמיד.

6. הערה באשר לאופן הביצוע בשיעור:

ניתן להעביר את השיעור תוך שימוש בלוח ובמחברות, אך דרך זו מסורבלת ומבזבזת את זמנם של המורה והתלמידים על שרטוט תוך כדי שיעור. הדרך העדיפה בהרבה היא השימוש בשקף למורה ורדפים לתלמידים. בטכנולוגיות של היום, הכנת שקף היא משימה פשוטה למדי: אם המורה מכין את התרשים במחשב, הוא צריך להדפיס עותק אחד על גבי שקף מיוחד המתאים למדפסת, או להילופין, לצלם במכונת צילום את התרשים (שהוכן במחשב או בכתב יד) על גבי שקף מיוחד המתאים למכונת צילום. בנוסף, יש לתת לכל תלמיד עותק של התרשים הריק או המלא באופן חלקי.

באופן זה, המורה והתלמידים ממלאים תוך כדי שיעור את התרשים שהוכן מראש והם יכולים להתמקד בתוכן בלבד. המורה מניח כמובן שקף ריק על גבי השקף המודפס, ורושם על השקף הריק בשביל לאפשר שימושים חוזרים בשנים הבאות בשקפים שהכין. מנסיוני, ברגע שמשתמשים במטול שקפים בתדירות סבירה ולא רק פעם בשנה, היחגיגה של התלמידים נעלמת והם מתייחסים אליו כאל כל כלי הוראה אחר. כמובן, אפשר לתת לתלמידים לרשום על השקף, דבר המגביר את המעורבות שלהם בשיעור.

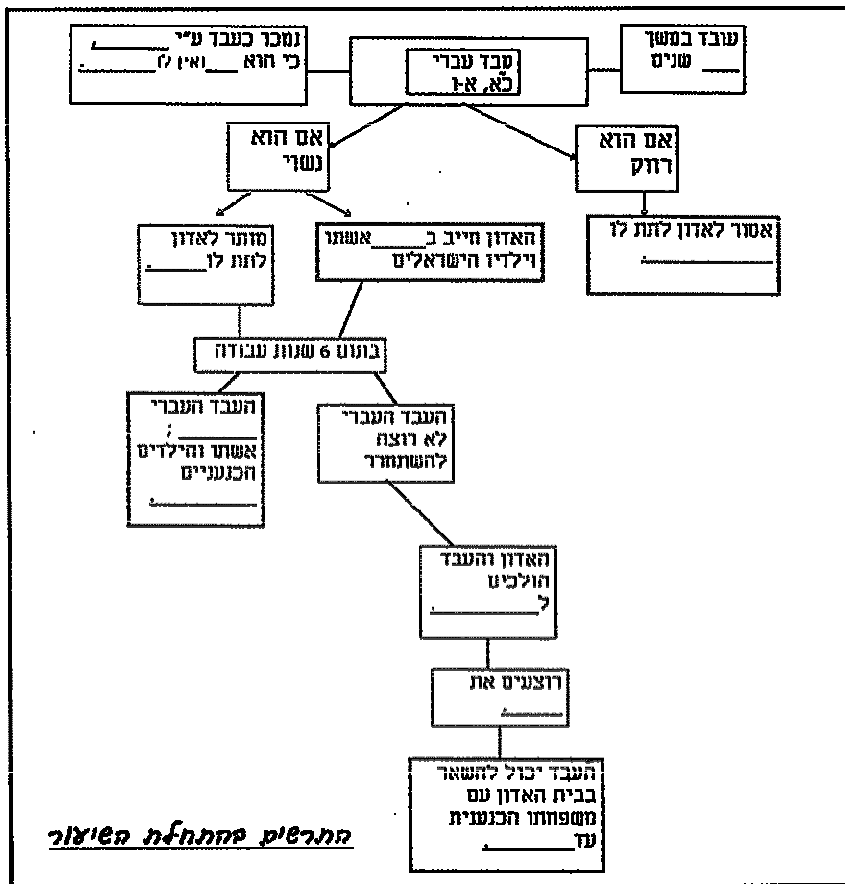
7. כל מורה יסקול האם לתת תרשימים ריקים לחלוטין או מלאים באופן חלקי, לפי אופי התלמידים ויכולתם, היקף היחידה והזמן המוקצב.

8. כאן המבט הוא על "שורה" - משבצות כקו מאוין.

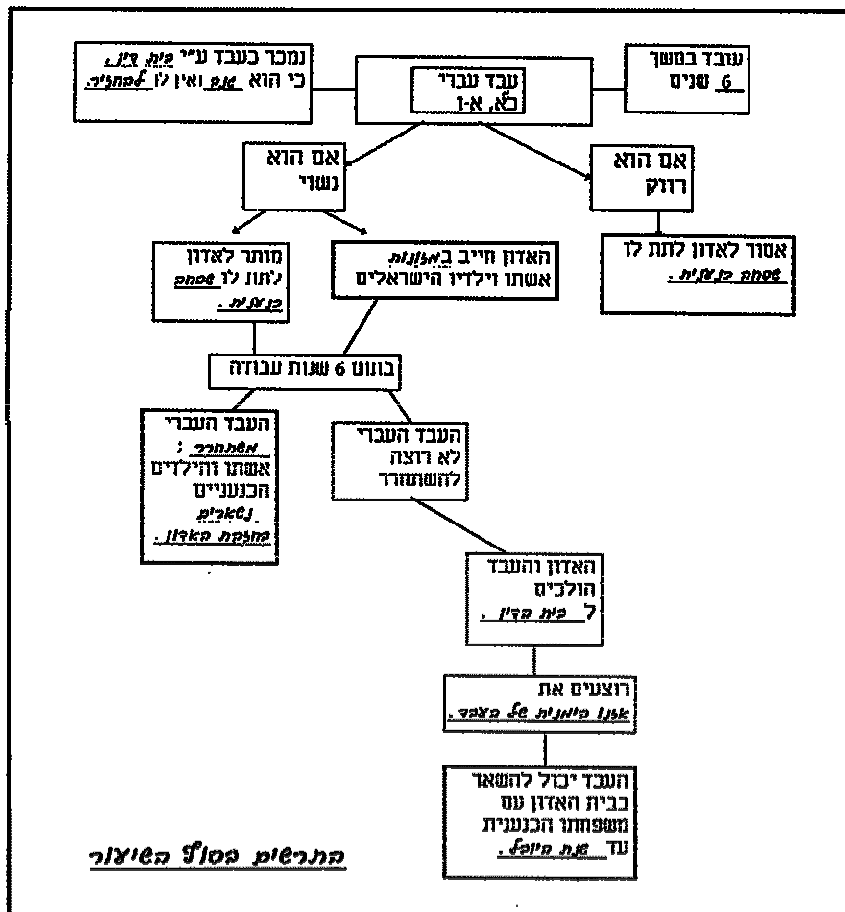
9. כאן המבט הוא על "זרימה" - משבצות כקו מאוין.

במהלך השיעור, התלמיד יגלה שכדי למלא בהצלחה ובאופן משמעותי תרשים כזה, הוא חייב להיעזר בפירושי רש"י¹⁰. באופן זה, התלמיד מרגיש באופן אמיתי שבכדי להבין פסוקים הלכתיים בצורה נכונה, עליו לפנות לרש"י, וזה הופך לצורך שלו ולא לעוד דרישה של המורה¹¹. כמו כן, התלמיד יצטרך לגלות גם אפשרות הסמויה בפסוקים, שהיא בעצם הרצויה - שבתום תקופת העבדות עוזב העבד את משפחתו הכנענית ויוצא לחופשי.

בתום הלימוד בכיתה, התלמיד נשאר עם תרשים מאורגן ומסכם שיזכיר לו במבט אחד את כל הנלמד בשיעור.

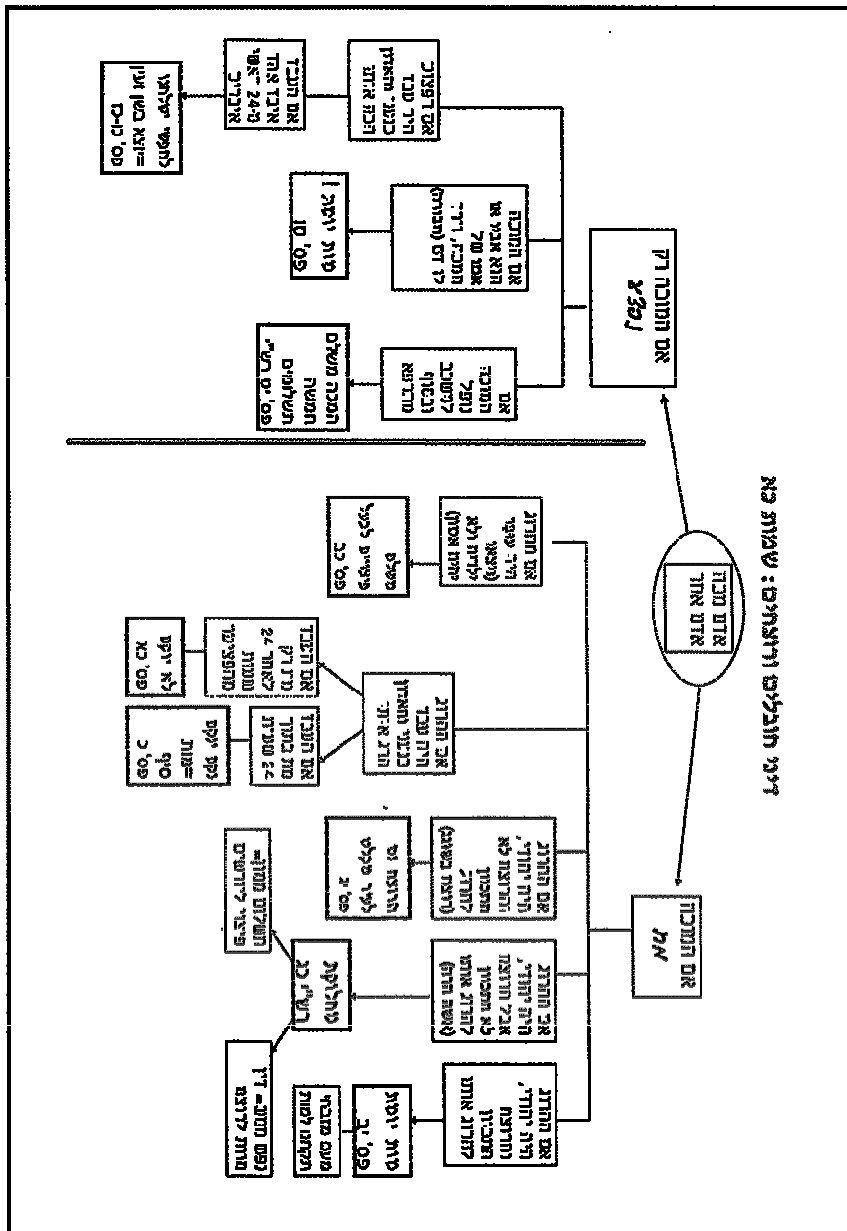

10. למשל לתרגם את "אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו" ל"האדון חייב במזונות אשתו וילדיו".
 11. ולכן יש לו מוטיבציה להקשיב להסבר של המורה את דברי רש"י, כי זה נחוץ לו.

2. תבנית חזותית ביחידה הלכתית מפורזת

כאשר לומדים את פרשת משפטים, יש בעיה בכך שההלכות אינן תמיד מסודרות בחטיבות מוגדרות. במקרה הזה, יש יתרון נוסף לארגון חזותי - צירוף יחד של פרטים הקשורים זה בזה אך אינם מופיעים יחדיו. בשרטוט של דיני חובלים ורוצחים, מופיע כאן בצורתו המושלמת כפי שנבנתה במהלך השיעור ועד לסופו, מסוכמים כל הפרטים שיילמדו במהלך השיעור. המורה יכול ללמד לפי סדר הפסוקים, אם נוח לו יותר, אך בכל מקרה כיוון שהסיכום נעשה בתוך התרשים, התלמיד מקבל בסוף השיעור תוצר נוח לזכירה ולהבנה.

מהי התועלת מצורת רישום זו?

1. המידע עובר לתלמידים גם באופן חזותי: למשל, דיני העבד הכנעני מופיעים בשורה נפרדת, כדי להדגיש שמעמדו נחות יותר ודיניו שונים; אפשר לנצל סוגי כתב שונים (או צבעים) כדי להדגיש את סוגי העונשים. באופן זה, יבלוט מאוד, למשל, שיש עונש מוות על פציעה רק במקרה של "מכה אביו ואמו".

2. אפשר למנוע מראש אי-הבנות נפוצות. כאשר התלמיד מקבל תרשים שמופיעות בו כותרות של נושאים, הוא יגיש כבר אל הפסוקים בהסתכלות הנכונה ומבין אותם לפי הנחת העבודה שקבענו ל¹².

3. למרות שמעט מאוד מידע צריך להירשם בגלל מגבלות הגודל של התרשים, ניתן להכניס פנימה עקרונות, כגון: "אם לא התכוון להרוג אותו" (אלא אדם אחר) כעקרון המנחה של הדוגמה: "וכי יצו אנשים".

3. תבנית חזותית ביחידה סיפורית - שיטת "המצלמות"

כפי שציינו, קיימת בעיה מהותית בהוראת פרק סיפורי ברמת בקיאנות. לכאורה, הכל מובן ואין כלל צורך במורה. מצד שני, כמורים הבודקים מבחנים, אנו רואים שלעיתים קרובות התלמיד עובר רק בחפזה על השתלשלות האירועים, ולכן טועה בהבנת הרצף והסיבתיות, לדוגמה: שמו"א פרק ז'.

שאלת רקע: מדוע מכנס שמואל את העם למצפה?

שתי שאלות של זיהוי סיבתיות, הדורשות דיוק:

1. לשם מה עשה שמואל טקס של שאיבת המים ושפיכתם?

2. לשם מה הקריב שמואל טלה חלבו?

התלמיד שקורא בחפזה לא יבחין כי בעצם יש כאן באמצע הפרק מפנה במטרת הכינוס: התשובה הנכונה ל"מדוע מכנס שמואל את העם במצפה?" היא: "כדי לחזור בתשובה", ולא "כדי להלחם בפלישתים", למרות שהתלמיד יתפוס 'בגדולי' שנושא הפרק הוא מלחמה בפלישתים. השאלה הראשונה, על שאיבת המים, קשורה בכנס החזרה בתשובה. אם כן, כיצד משתלבת בסיפור המלחמה עם הפלישתים?

לשם הבנת השתלשלות האירועים, אני ממליצה על שימוש בתבנית חזותית לה אני קוראת "שיטת המצלמות"¹³. בסרט טלוויזיה, להבדיל, הילד מכיר את הטכניקה לפיו מצלמה אחת מראה התרחשויות במקום אי והמצלמה השנייה מראה אירועים נפרדים במקום ב', כאשר המשתתפים באירועים במקום א' אינם יודעים כלל על המתרחש במקום ב', עד לרגע המפגש הדרמטי בין האירועים. אם ננתח את הפרק בתבנית זו, התלמידים יראו לפתע כיצד "כנס התעוררות" של שמואל הופך לפתע למלחמה, בגלל אי-הבנה של הפלישתים.

12. למשל, "ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון" - תמיד יש תלמידים שמחליטים שההרה ילדה את התינוק בשלום (שהרי כתוב "ויצאו ילדיה!!") וקשה להם לקבל ש"ויצאו ילדיה" מתכוון דווקא למותו של העובר והיעדר האסון הוא רק באשה. הכותרת "אם ההרוג הוא עקר" עוזרת לתלמידים להבין נכון את המקרה.

13. באופן חזותי, הניתוח זומה לטבלה, ולכן צריך להדגיש בפני התלמידים שאין כאן השוואה בין שני דברים אלא רישום לסירוגין בשני טורים.

השיעור מתחיל בקריאת היחידה, כאשר המורה מודיע מראש מהי מטלת הקריאה: לשים לב לאיזה צד של הלוח (לאיזו "מצלמה") שייך כל אירוע. לאחר הקריאה, התלמידים בוחרים באיזה טור לרשום את חלקי הפסוקים. לתשומת לב - יש חשיבות גם לרישום בשורות מתוכננות¹⁴ בניגוד לרישום "שרשרתי" של מילים עד שהשורה נגמרת ואז עוברים שורה. רישום מתוכנן מרגיל את התלמיד לשים לב לחלקי האירוע ולא רק לרפרף מלמעלה על הפסוקים ולהבין באופן כללי¹⁵.

הרישום על הלוח או על השקף נעשה באופן הדרגתי לפי קטעים, ומלווה בדיון של המורה והכיתה על המשמעויות שהם מגלים תוך כדי רישום. לגבי חלק מהביטויים יהיה דיון בין התלמידים לאיזה צד של התרשים לשייך אותו, ודיון כזה הוא חשוב ומפורה. ניתן לסמן גם משפטי מפתח, כפי הדוגמה שלפנינו, שהרי זהו כלי חזותי וכדאי לנצל את כל היתרונות של אמצעי זה:

החנה פלשתים	מצפה
	קצו את כל ישראל המצפה ואת כל בערכם אל ה' (ז) ויקבצו המצפה וישאבו מים וישפכו לפני ה' ויצומו ביום ההוא ויאמרו שם: חטאנו לה' וישפט שמואל את בני ישראל במצפה
(ח) וישמעו פלשתים כי התקבצו בני ישראל והמצפה ויגלו סרני פלשתים אל ישראל	וישמעו בני ישראל ויראו ממני פלשתים (ח) ויאמרו בני ישראל אל שמואל: אל תחרש ממנו מרעק אל ה' אלהינו וישענו סיד פלשתים: (ט) ויקח שמואל טלה חלב אחד ויגלוהו עולה כליל לה' וידעק שמואל אל ה' בעד ישראל ויצוהו ה'
ופלשתים וגשו למחנה בישראל וירעם ה' בקול גדול ביום ההוא על פלשתים והחם ויגפו לפני ישראל: וירדפו את פלשתים ויכנסו...	(י) ויצאו אנשי ישראל מן המצפה (יב) ויקח שמואל אבן אחד... ויקרא את שמו אבן חעור ויאמר עד הנה ערנו ה':
(יג) ויכנעו הפלשתים ולא יספו עוד לבוא בצביל ישראל ותחי יד ה' בצלשתים כל ימי שמואל.	

14. ויקבצו המצפתה/וישאבו מים וישפכו לפני ה'/ויצומו ביום ההוא/ויאמרו שם: חטאנו לה'/וישפט שמואל את בני ישראל במצפה.

15. שיטת הרישום המתוכנן בשורות, מתאימה במיוחד ללימודי העיון בתורה, אך מנסיוני, קל לתלמידים שהורגלו לרשום פסוקים באופן מחולק בשיעורי תורה ליישם קריאה מדוייקת זו גם בבקאות. כמוכן שאין מדובר בכך שירשמו כל פסוק שהם קוראים, אלא שישגלו לעצמם "משקפיים" של קריאה מבחינה.

מהי התועלת מצורת רישום זו?

צורת הרישום המיוחדת מבליטה מספר נקודות שמאירות את הפרק:

1. תחילת האירוע הוא "עניין יהודי פנימי", שאין ולא היה אמור להיות לו, כל קשר לפלישתים. השורות הראשונות עוסקות בתיאור כינוס התעוררות ותשובה, כאשר מילות המפתח הן "חטאנו לה". כאן מקומה של שפיכת המים, כהכנעה לקבייה.
2. המלחמה עם הפלישתים נובעת מאי-הבנה של הפלישתים: "וישמעו פלשתים כי התקבצו בני ישראל המצפתה", והם בטעות חשבו שסיבת הכינוס הוא שיתקבצו ישראל לצאת למלחמה (מצודת דוד פסי ז).
3. עתה, מובנת הבהלה במחנה ישראל (פסי ז-ח) שהרי הם לא ציפו כלל להתפתחות כזו:
4. כאשר העם מגלה שנכפתה עליו מלחמה, מתחילות הכנות לכך. כאן מקומו של טלה החלב, כתפילה לקראת הקרב.
5. בשורה המובלטת רואים את הרגע בו שתי "המצלמות" נפגשות, והאירועים קורים בו-זמנית: "ויהי שמואל מעלה העולה ופלשתים נגשו למלחמה בישראל".
6. בגלל ההפרדה ברישום בין מחנה ישראל ומחנה הפלישתים, בולט לעין שהישועה מתחילה ללא התערבות מחנה ישראל (פסי י) אלא בגלל היימהומה שיוצר הקבייה. אנשי ישראל יוצאים מן המחנה רק לאחר שהכתוב מעיד כי כבר התחילה מפלת הפלישתים: "וינגפו"¹⁶.

כאשר התלמידים נשאלים עתה את אותן שאלות, הם כבר יודעים לדייק:

א. מדוע מכנס שמואל את העם למצפה? (לשם חזרה בתשובה ולא לשם מלחמה).

ב. 1. מה היה המסר של שאיבת המים ושפיכתם? (חזרה בתשובה - הכנעת הלב לפני ה')

2. מדוע הקריב שמואל טלה חלבו? (לבקש ישועה בקרב נגד הפלישתים).

דרך פעילות זו עברנו על כל הפרק וגילינו את הנקודות המהותיות שלו, אבל בדרך לא-שגרתית. התלמידים גם קיבלו כלי של הבנת אירועים: לאחר שהתלמידים מתנסים מספר פעמים בקריאת פרק דרך מבט של "שתי מצלמות", יש לקוות שהם מסוגלים ליישם. כך, כאשר המורה ידריך את תלמידיו ללימוד עצמי של פרק מסויים (שהרי בסופו של דבר, כך נלמדים רוב פרקי החומר), מספיק שהמורה יציע שבפרק הזה כדאי ללמוד במבט של "שתי מצלמות", והתלמידים יחפשו את ההתפצלות והאיחוד של שתי העלילות המקבילות בפרק.

16. ניתן לראות אבחנה זאת בדברי מצודת דוד פסי יב: "עד הנה עורנו הי' - ריל עד המקום הזה עורנו הי' במה שהממם בקול רעם ולא שלט בהם יד ישראל עדיין, כי משם והלאה רדפו ישראל אחריהם ושלטה בהם ידם".

ג. היתרונות בשימוש בתבניות חזותיות

כפי שצינו, התבניות החזותיות משמשות בשני תפקידים - במהלך שיעור בכיתה, וככלי ללימוד עצמי וסיכום החומר. רוב המאמר עסק בתועלות של השיטה בהוראה בכיתה, ולכן נציין עתה בקצרה את התועלות של השיטה, לגבי הלומד העצמאי הרוצה להפנים חומר ולארגן אותו באופן משמעותי בכוחות עצמו.

1. תמצות וקליטת העיקר: אחת הבעיות ביחידת הבקאות היא הקושי בארגון וזכירה של פרטים רבים. כאשר התלמיד חייב למלא בסוף הפרק תבנית חזותית מוגדרת ומתומצתת¹⁷, הוא מתבקש להקדיש מחשבה לברירת העיקר ולא רק "לקרוא את הפרק". קריאה מודרכת כזו עוזרת לתלמיד להפנים טוב יותר את הנלמד מאשר קריאה שטחית.

2. נוחות החזרה למבחן: בשיטה הרגילה של סיכום, לה מורגלים רוב התלמידים. הם כותבים שוב את תוכן הפרק, אבל ביתר אריכות וביעברית גרועה יותר. כאשר הם רוצים לחזור לקראת המבחן, סיכומים אלה גורמים להם יותר טרחה מתועלת, כי הם ארוכים וחסרי מיקוד, ובעצם אינם מוסיפים מאומה על קריאת הפרק עצמו. לעומת זאת, בסיכומים חזותיים, די במבט אחד¹⁸ כדי לקלוט את הרצף ההגיוני של הפרק, והתלמיד רואה רק את הפרטים המרכזיים של העלילה. סיכום זה מתלווה לקריאת הפרק ולא מחליף אותו. ובעיקר, צורת לימוד וחזרה כזאת - מהנה ומועילה.

סיכום

המורה המבקש להכין את כיתתו כראוי לבחינת בקיאות עומד בפני משימה לא-פשוטה: מצד אחד להעביר בכיתה שיעורים שיקדמו את התלמידים ולא יהיו רק בגדר הסבר של דברים ברורים, ומצד שני להקנות כלים ללימוד עצמי בשביל עשרות הפרקים שלא יילמדו בכיתה; כל זאת כאשר עליו להביא בחשבון את השונות של התלמידים וסגנונות הלמידה שלהם, ולא לשכוח לתת לתלמידים גם טעם מהנה של לימוד תניין, שיאחיב עליהם את הלימוד על אף הקשיים של היקף החומר לקראת מבחן הבגרות. מקווה אני שהשיטות שהוצגו במאמר זה תהיינה לעזר למורים אחרים במשימה קשה זו.

17. המטרה היא שהתלמיד בעצמו יוכל ליצור תרשימי זרימה או טבלאות וכדי כסיכום של פרק. ככל שהמורה ישתמש יותר בשיטה זו בכיתה באופנים שונים, כך יקל על התלמיד להשתמש באופן טבעי בשיטה זו לסיכום וארגון חומר שקרא, ולא רק בבקאות.

18. חשוב לציין בפני התלמידים את היתרונות של שימוש בצבעים שונים כדי לאפשר קליטה של יותר מידע במבט אחד.